

Ochrona przyrody w Republice Czeskiej

4. Natura 2000

Nadzór nad wdrażaniem sieci Natura 2000 w Republice Czeskiej prowadzi Ministerstwo Środowiska, które w październiku 1999 r. mianowało Agencję Ochrony Przyrody i Krajobrazu na koordynatora działań związanych z implementacją sieci. Agencja, w strukturach której obecnie znajdują się dyrekcje CHKO, współpracuje z dyrekcjami parków narodowych w zakresie Natury 2000 w obrębie PN. Do współpracy zaangażowało się również wielu naukowców uniwersyteckich, pracowników muzeów, Czeskiej Akademii Nauk, przyrodników z ekologicznych organizacji pozarządowych itp.

W celu przetransponowania odpowiednich przepisów z Dyrektywy Ptasiej i Siedliskowej, Ustawa o ochronie przyrody i krajobrazu z 1992 r. została znowelizowana 28 kwietnia 2004 r., tuż przed włączeniem Republiki Czeskiej w struktury UE.

OZW Petrin. Fot. Andrzej Ginalski

Ostoje ptasie

Rozporządzenie rządu nr 51/2005 wymienia 61 gatunków z załącznika I Dyrektywy Ptasiej, uwzględnionych przy wyznaczaniu obszarów specjalnej ochrony ptaków w Republice Czeskiej (OSO – w czeskiej terminologii są to „obszary ptasie”). Rozporządzenie umożliwia także tworzenie OSO w miejscach regularnego przebywania ponad 20 tys. osobników różnych gatunków migrujących ptaków wodnych.

Według Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości, najlepszym sposobem wyznaczania OSO są kryteria użyte przez BirdLife International do delimitacji ostoi ptasich (Important Bird Areas, IBA typu C – poziom Unii Europejskiej). W oparciu o tę metodykę Czeskie Towarzystwo Ornitologiczne we współpracy z Agencją Ochrony Przyrody i Krajobrazu w latach 2000-2002 przygotowało projekt krajowej listy OSO – ilustruje go tab. 1:

Tab. 1. Obszary ptasie (wszystkie zaprojektowane) i siedliskowe (dotąd zatwierdzone) w Czechach – stan na grudzień 2007. 63% całkowitej powierzchni 41 proponowanych OSO w 2002 r. było już objętych krajowymi formami ochrony przyrody.

	Liczba	Powierzchnia ogółem	Średnia powierzchnia	Pokrycie powierzchni kraju
OSO	41	702 194 ha	17 127 ha	8,9%
OZW	863	724 412 ha	839 ha	9,2%
			Ogółem	13,3%

Od października 2002 r. miały miejsce dyskusje z samorządami, właścicielami i użytkownikami gruntów oraz uzgodnienia międzyresortowe. W latach 2004-2005 ustanowiono formalnie 38 OSO – 3 pozostałe (Českobudějovické rybníky, Dehtář oraz Heřmanský stav-Odra-Poolží) są dyskutowane. Dyskusje związane są z interesami hodowców ryb oraz planami budowy strefy przemysłowej w obrębie potencjalnych OSO. Sytuacja ta ma miejsce, mimo że przyjęto zasadę uwzględniania wyłącznie uwarunkowań przyrodniczych przy wyznaczaniu i ustanawianiu obszarów Natura 2000. W związku z zaistniałą sytuacją, ekologiczne organizacje pozarządowe wysłały skargi do Komisji Europejskiej.

Aktualnie wyznaczone 38 OSO zajmują powierzchnię 693 870 ha, co stanowi 8,8% powierzchni kraju. OSO wyznaczone są w drodze rozporządzeń rządu, określających ich dokładne granice i przedmiot ochrony (gatunki). Nie formułują one zakazów, ale zawierają listę działań, na których przeprowadzenie potrzeba zgody organu ochrony przyrody (czeskie OSO nie będą posiadać samodzielnych planów ochrony): dyrekcji PN, CHKO, a poza ich obszarami – urzędu wojewódzkiego. Dotyczą one najczęściej zmian użytkowania gruntów, wycinki drzew, zmian poziomu wód powierzchniowych i gruntowych czy aplikowania środków chemicznych z powietrza.

Ministerstwo Środowiska opracuje w razie potrzeby dla poszczególnych OSO zestawy zalecanych działań, aby utrzymać właściwy stan gatunków chronionych i ich siedlisk. W przypadku OSO pokrywających się z już istniejącymi formami ochrony, będą one włączane do ich planów ochrony. Podobnie jak w przypadku krajowych form ochrony, organy ochrony przyrody mogą zawierać z użytkownikami gruntów umowy dotyczące właściwego gospodarowania w obrębie OSO. Mogą również wypłacać finansowe rekompensaty w przypadkach zmniejszenia dochodów użytkownika z powodu przestrzegania wymogów ochrony przyrody.

OSO Jeseniky. Fot. Andrzej Ginalski

Obszary ptasie w Czechach. Źródło: AOPK 2007

OSO w Republice Czeskiej są postrzegane jako nowa forma ochrony przyrody, choć nie są wymienione w § 14 Ustawy o ochronie przyrody i krajobrazu wśród kategorii obszarów szczególnie chronionych.

W związku z niewyznaczeniem trzech OSO, w czerwcu 2007 r. Komisja Europejska wystosowała pierwsze oficjalne ostrzeżenie skierowane do rządu Republiki Czeskiej w sprawie nieprzestrzegania Dyrektywy Ptasiej. Ministerstwo Środowiska przygotowuje nowelizację Ustawy o ochronie przyrody i krajobrazu, w celu zmiany warunków ustanawiania i ochrony ostoi ptasich w ramach sieci Natura 2000 oraz przeprowadzania ocen oddziaływania na środowisko dla tych obszarów.

Ostoje siedliskowe

W inny sposób niż OSO wybierano w Republice Czeskiej obszary o znaczeniu wspólnotowym (OZW), czyli potencjalne Specjalne Obszary Ochrony siedlisk i gatunków innych niż ptaki. Część danych o rozmieszczeniu gatunków (w Czechach dotyczyło to 79 gat. zwierząt i 45 gat. roślin z II załącznika Dyrektywy Siedliskowej) było niepełnych lub przestarzałych, z tego też względu studyjną analizę ich występowania uzupełniło kartowanie w terenie, które miało miejsce w latach 2000-2003.

Potencjalne obszary siedliskowe. Źródło: AOPK 2007

Jeszcze mniej informacji posiadano o rozprzestrzenieniu siedlisk na terenie kraju, więc zdecydowano się zbadać pod tym kątem cały obszar Republiki Czeskiej. W oparciu o specjalnie w tym celu przygotowany „Katalog biotopów Republiki Czeskiej” wytworzono metodykę działań, którą najpierw przetestowano i udoskonalono podczas kartowania pilotowego. Właściwe kartowanie na mapach w skali 1:10 000 w latach 2001-2004 zostało przeprowadzone na 40% powierzchni kraju (praktycznie

wszystkie obszary poza gruntami rolniczymi i gęstymi osiedlami ludzkimi). Kartowano wszędzie tam, gdzie typowano – w oparciu o aktualne bazy danych, literaturę, prowadzone badania, plany ochrony, mapy, zdjęcia lotnicze itp. – występowanie siedlisk z I załącznika Dyrektywy Siedliskowej (w Czechach dotyczyło to 60 typów siedlisk). 550 osób kartujących w terenie zebrało dane, które opracowano w systemach GIS i sporządzono warstwy proponowanych ostoj siedliskowych dla poszczególnych typów siedlisk. Pomimo iż kartowanie ukończono dopiero kilka miesięcy po terminie przystąpienia Republiki Czeskiej do struktur UE (i jednocześnie dacie przedłożenia Komisji Europejskiej krajowych list OSO i OZW), końcowy wynik takiego sposobu wyznaczenia OZW można uznać za wysoce dokładny i wiarygodny.

Ostatecznym rezultatem było stworzenie narodowej listy OZW, którą następnie poddano uzgodnieniom z użytkownikami gruntów, modyfikując granice lub nazwy wytypowanych obszarów.

Narodowa lista OZW zawierała 863 obszary, pokrywające łącznie 724 412 ha, co stanowi 9,2% powierzchni kraju. Została ona oficjalnie zatwierdzona Rozporządzeniem rządu nr 132/2005, które weszło w życie 15 kwietnia 2005. 67% całkowitej powierzchni OZW było już objęte krajowymi formami ochrony przyrody.

Terytorium Republiki Czeskiej położone jest w obrębie dwóch regionów biogeograficznych w podziale stosowanym dla potrzeb sieci Natura 2000: kontynentalnego (ok. 96% pow. kraju) i panońskiego. Odpowiednio znajduje się w nich 768 i 108 OZW (z nich 13 znajduje się w obu regionach). Podczas kolejnych seminariów biogeograficznych Republika Czeska została zobowiązana do uzupełnienia listy OZW:

- w regionie panońskim: o dopisanie 22 obszarów i uzupełnienie nowych przedmiotów ochrony w 12 już istniejących obszarach,
- w regionie kontynentalnym: o istotne uzupełnienie obszarów dla ponad 30 typów siedlisk i kilku gatunków, co spowoduje znaczne rozszerzenie narodowej listy OZW.

SOO według czeskiego prawa nie są kategorią obszaru chronionego – w ciągu 6 lat od momentu zatwierdzenia przez UE europejskich list OZW dla poszczególnych regionów biogeograficznych obszary te będą musiały zostać objęte ochroną albo na zasadzie pisemnej umowy organu ochrony przyrody z użytkownikiem/właścicielem gruntu, albo poprzez ustanowienie na ich terenie krajowych form ochrony przyrody – o ile oczywiście taka sytuacja nie ma już miejsca. Zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody i krajobrazu, każdy obszar należący do jednej z krajowych kategorii ochrony przyrody musi posiadać plan ochrony.

Ponieważ OSO częściowo nakładają się na OZW, obszary Natura 2000 zajmują w Republice Czeskiej łącznie 13,3% powierzchni kraju. Wszystkie krajowe kategorie ochrony przyrody uzupełnione o obszary Natura 2000 pokrywają w sumie 20,4% terytorium Czech.

Profesjonalizm wykonania oceny oddziaływania na środowisko w obrębie obszarów Natura 2000 ma zapewnić zapis §45 i Ustawy, który mówi, iż ocenę tę może wykonać wyłącznie osoba: nie karana, posiadająca odpowiednie wyższe wykształcenie oraz legitymująca się zdaniem egzaminem z fachowej wiedzy na temat wykonywania takich ocen. Autoryzowaniem takich osób zajmuje się Ministerstwo Środowiska. O tym, czy ocena ma zostać przeprowadzona decydują dyrekcje PN, CHKO lub urzędy wojewódzkie właściwe dla poszczególnych obszarów Natura 2000.

W raporcie ekologicznych organizacji pozarządowych, oceniającym zaawansowanie wdrażania sieci Natura 2000 w nowych krajach członkowskich UE z 2005 r. (por. DŻ nr 10/2005), Republikę Czeską oceniono następująco:

1. Procedura wyznaczania obszarów - ambitny plan skartowania kraju pod kątem Natury 2000 udał się w 2/3 na czas, pozostała 1/3 skartowano do końca 2004 r.
2. Metoda wyznaczania obszarów - oceniono jako bardzo dobrą. Uzyskano dokładne dane, podane do wiadomości publicznej. We wspomnianej 1/3 części kraju wyznaczono tylko duże OZW, obszary ogólnie znane ze swych walorów przyrodniczych. Ścisłe trzymanie się wyników kartowań nie uwzględnia długofalowych zmian w środowisku.
3. Status narodowych sieci Natura 2000 - z 41 wytypowanych zatwierdzono tylko 38 OSO. Na 1/3 części terytorium kraju nie skartowanej na czas, położonych jest tylko 40 OZW. Powierzchnie OZW są bardzo małe (ponad połowa z nich nie przekracza 40 ha).
4. Udział ekologicznych organizacji pozarządowych - dość dobry. Czeskie Towarzystwo Ornitologiczne i indywidualni członkowie Czeskiego Związku Ochrony Przyrody intensywnie pracowali w procesie wyznaczania obszarów Natura 2000.
5. Udział lokalnych społeczności i zainteresowanych stron - niewystarczający i zbyt późny.
6. Shadow list - „Koalicja czeskich organizacji pozarządowych” stworzyła alternatywną listę obszarów (przesłaną do Brukseli), które priorytetowo powinny zostać włączone do sieci Natura 2000.
7. Spójność sieci - niewystarczająca. Na 2/3 powierzchni kraju dominują niewielkie OZW, na 1/3 są one wprawdzie większe, ale trzeba uzupełnić ich liczbę. Obszary są izolowane, ich łączność przestrzenna jest minimalna.
8. Spójność i współpraca transgraniczna - niewystarczająca, zwłaszcza z Polską.
9. Finansowanie - za pomocą rekompensat finansowych wypłacanych przy ograniczaniu gospodarowania oraz w ramach programów rolno-środowiskowych i krajobrazotwórczych.
10. Przystosowanie prawa krajowego do Natury 2000 - nowelizacja Ustawy o ochronie przyrody i krajobrazu nastąpiła w ostatniej chwili i nie jest w pełni zgodna z literą odpowiednich dyrektyw UE.

Porównując wdrażanie Natury 2000 w Czechach i innych nowych krajach członkowskich UE widać wyraźnie, iż do dobrej implementacji sieci przyczyniło się:

1. Funkcjonowanie specjalnej państwowej jednostki zajmującej się wyłącznie ochroną przyrody - jest nią Agencja Ochrony Przyrody i Krajobrazu.
2. Umiejętna współpraca ekspertów wywodzących się z różnych środowisk (wielu uznanych naukowców-przyrodników pełni jednocześnie różne funkcje w organizacjach ekologicznych).
3. Jasność kryteriów, w oparciu o które wyznaczono obszary „naturowe”.
4. Skartowanie kraju pod kątem siedlisk i częściowo gatunków - zadanie bardzo pracochłonne, które przyniosło wiarygodne dane, użyteczne nie tylko dla Natury 2000.

Nie oznacza to jednak, że wszystkie już istniejące lub planowane obszary w ramach sieci są dobrze chronione. Oto przykłady kolizji interesów na trzech terytoriach:

1. OSO **Komárov** - wzdłuż jego zachodniej granicy planowana jest budowa drogi ekspresowej R35, która może doprowadzić do zniszczenia cennych siedlisk oraz zagrozi przedmiotowi ochrony - populacjom błotniaka zbożowego i sowy błotnej. Poza tym obszar chroniony jest mniejszy niż domagali się ekolodzy. W zestawie zaleceń opracowanych dla tego obszaru, znajduje się propozycja stworzenia nowych miejsc odpoczynku i snu ptaków we wschodniej części OSO (jeszcze przed rozpoczęciem planowanej inwestycji) oraz techniczne zminimalizowanie wpływu trasy na płoszenie i zabijanie ptaków (osłony, ekrany akustyczne itp.).
2. OSO **Heřmanský stav-Odra-Poolzí** - to położony blisko granicy z Polską bogaty kompleks podmokłych siedlisk, gdzie żyje wiele cennych gatunków, m.in. jedyne stanowisko w całych Czechach ma trzc nurogęś. Obszarowi groziła budowa autostrady D47 w połączeniu z innymi inwestycjami, głównie chodziło o projekt strefy przemysłowej Dolní Lutyně w dolinie Olzy -

OSO stanowi wyspę przyrodniczą pośród gęsto zasiedlonego i zabudowanego czeskiego Śląska. W czerwcu 2007 r. rząd zdecydował się utworzyć w tym miejscu OSO, ale w zmienionych granicach. Autostrada zostanie wybudowana (pod pewnymi warunkami, zawartymi w rozporządzeniu powołującym OSO) – obszar chroniony będzie mniejszy, ponieważ ustalono, że dobry stan krajowej populacji błotniaka stawowego zapewnią inne obszary „naturowe”. Nie wiadomo, czy strefa przemysłowa powstanie, ale jeśli tak się stanie, to byłaby wybudowana na obszarze, który „wypadł” z pierwotnej wersji.

3. OSO **Jeseniky** – obszar chroniony m.in. ze względu na derkacza, który wymaga jednokrotnego koszenia łąk dopiero po 15 sierpnia. Miejscowa ludność obawia się, że zmiana użytkowania terenu (dotychczas łąki koszone dwukrotnie w ciągu roku, pierwszy raz najpóźniej w pierwszej połowie lipca) spowoduje zarosnięcie okolicy wysoką trawą i rozwojem uciążliwych owadów, co może zniechęcać turystów do odwiedzania tego atrakcyjnego obszaru. Ochrona jest według mieszkańców zbyt duża, ponieważ tradycyjne użytkowanie terenu jak dotąd pozwoliło zachować bogate walory przyrodnicze regionu – domagają się anulowania zakazu dwukrotnego koszenia łąk.

Na koniec jeszcze jedna uwaga – Natura 2000 w Czechach nie jest siecią. Określa się ją wyrazem „soustava”, co oznacza raczej „system”, „zbiór” oddzielnych elementów, niepołączonych ze sobą przestrzennie i jeśli spojrzymy na mapy Natury 2000, nie tylko w tym kraju, to wydaje się to być logiczne. Pytanie brzmi – jak zapewnić spójność Natury 2000, do czego obliguje Dyrektywa Siedliskowa?

Andrzej Ginalski

Oficjalna strona Natury 2000 w Czechach: natura2000.cz

Shadow list: veronica.cz/ochranaprirody/natura_2000/index.html